

Druga hrvatska legija, od ustroja u svibnju 1943. do prestanka djelovanja u prosincu 1943. godine

AMIR OBHOĐAŠ

Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Republika Hrvatska

Nakon što je u prosincu 1942. Lako prevozni zdrg uništen u borbama na Donu, Vlada Nezavisne Države Hrvatske nije namjeravala ustrojivati nove postrojbe pod talijanskim zapovjedništvom. Međutim, talijanski pritisak ponovno se pokazao prejakim i u svibnju 1943. započelo je novačenje vojnih obveznika s područja Druge zone za II. hrvatsku legiju. Kapitulacija Italije zatekla je II. hrvatsku legiju na talijanskom tlu, a njemačke su oružane snage iskoristile Legiju za osiguranje željezničke pruge Gemona – Tarvisio – Udine. Krajem studenoga stanje se na području sjeverne Italije stabiliziralo i ljudstvo II. hrvatske legije upućeno je u Stockerau na dovršetak izobrazbe.

Gljučne riječi: Drugi svjetski rat; Nezavisna Država Hrvatska; Lako prevozni zdrg; Druge zona; II. hrvatska legija; Riva del Garda; operacija *Wolkenbruch*; Stockerau.

Tijekom Drugoga svjetskog rata u borbama na Istočnom bojištu sudjelovale su i postrojbe Hrvatskoga domobranstva pod zajedničkim nazivom Hrvatska legija. Sastojale su se od dragovoljaca iz svih triju sastavnica oružanih snaga, a u operativnom smislu bile su podređene njemačkom zapovjedništvu. Italija, koja je Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH) smatrala svojim interesnim područjem, nije odobravala takav postupak i zahtijevala je da se Hrvatska legija stavi pod talijansko zapovjedništvo, tim više jer se na Istočnom bojištu u to vrijeme borio i Talijanski ekspedicijski zbor (*Corpo di Spedizione Italiano in Russia*, C.S.I.R.). Kako je Njemački Reich taj zahtjev odbio, talijanska je strana postavila zahtjev Vladi NDH da se ustroji još jedna postrojba Hrvatske legije, pa makar jačine jedne bojne. Vodstvo NDH na taj je zahtjev nevoljko pristalo i od pripadnika Doknadne bojne Hrvatske legije ustrojen je Lako prevozni zdrg Hrvatske legije (*Legione Croata Autotransportabile*).¹

¹ Više o ovoj postrojbi vidi u: Amir Obhodaš, *Lako prevozni zdrg Hrvatske legije. U borba od Une do Dona, kolovoz 1941. – prosinac 1942.* (Zagreb: Despot Infinitus, 2012).

Zdrug je na Istočno bojište razmješten u travnju 1942., gdje je sudjelovao u njemačkoj ljetnoj ofenzivi (*Plan "Blau"*), a potpuno je uništen u borbama na Donu tijekom sovjetske operacije *Mali Saturn* u prosincu iste godine. Nakon te katastrofe u Ministarstvu oružanih snaga NDH odlučeno je da se ta postrojba više neće ponovno ustrojavati. Prema zapovijedi koju je 16. ožujka 1943. donio zapovjednik Glavnoga stožera general Ivan Prpić, preostalo ljudstvo trebalo se prikupiti u Karlovcu kod Osnutka doknadne satnije Lako prevoznog zdruga radi njihove daljnje udjelbe.² Nastavni odjel Glavnoga stožera trebao je prikupiti sve podatke o djelovanju Zdruga, na osnovi kojih je trebalo sastaviti povijest Lako prevoznog zdruga, a Popunidbenu satniju, koja se nalazila u Rivi del Garda u Italiji, trebalo je raspustiti i njezino ljudstvo uputiti u domovinu. U Rivi del Garda trebao je ostati samo natporučnik Stjepan Tvrdinić sa dva dočasnika i dva domobrana radi prikupljanja eventualno naknadno pristiglih domobrana s Istočnoga bojišta. Osnutak doknadne satnije Lako prevoznog zdruga trebao je nastaviti djelovati sve do konačnog sređivanja stanja i zatvaranja preostale pismohrane Zdruga, nakon čega je njegovo raspuštanje trebalo urediti prema posebnoj zapovijedi.

Iako je iz zapovijedi vidljivo da Glavni stožer nije namjeravao ustrojiti nove jedinice Hrvatske legije pod talijanskim zapovjedništvom, do toga je ipak došlo. Krajem travnja 1943. zapovjednik Talijanske vojne misije u Hrvatskoj Giancarlo Re priopćio je njemačkom opunomoćenom generalu u NDH Edmundu Glaiseu von Horstenauu da je Vladi NDH prenio želju talijanske strane da se ustroji talijansko-hrvatska legija jačine oko 5000 ljudi.³ Ljudstvo za tu legiju imalo bi se novačiti iz Druge zone, izobrazba bi se provodila u prostoru Riva Verone, a legija bi zatim bila angažirana u Hrvatskoj.⁴ Re je pritom zamolio Glaisea von Horstenaua da po mogućnosti pomogne novačenje. Glaise von Horstenau molbu je uzeo na znanje, ali se pritom nije htio izjasniti o mogućoj potpori talijanskom zahtjevu.

Talijanska vojna misija taj je zahtjev predstavila kao želju hrvatske strane. Tako u talijanskom dokumentu pod nazivom "Podsjetnik za Poglavnika Neza-

² Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 1450 – Zbirka mikrofilmova gradiva iz inozemnih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku (dalje: Zbirka mikrofilmova), mikrofilmski svitak D-2384 (ZM 53b/264), snimci 314.-315., Ministarstvo oružanih snaga, Glavni stožer, Ustr. br. 2278/taj. od 16. 3. 1943.

³ Bogdan Krizman, *NDH između Hitlera i Mussolinija* (Zagreb: Globus, 1986), 538.

⁴ Njemačke i talijanske oružane snage bile su razmještene na području NDH kao savezničke vojske. Područje djelovanja njemačkih i talijanskih snaga bilo je razdvojeno demarkacijskom crtom Samobor – Petrinja – Glina – Bosanski Novi – Prijedor – Banja Luka – Jajce – Donji Vakuf – Travnik – Visoko – Sarajevo – Prača – Ustiprača – Rudo, a nakon potpisivanja Rimskih ugovora talijansko područje dodatno je podijeljeno na Drugu i Treću zonu. Druga zona ili "Demilitarizirana zona" obuhvaćala je priobalno područje u kojem NDH nije smjela držati mornaricu i vojna utvrđenja, a preostalo područje do demarkacijske crte bilo je Treća zona. Prva zona bila je područje Dalmacije koje je izravno priključeno Italiji. Opširnije vidi u: Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2003), 307-313.

visne Države Hrvatske” stoji da je talijansko Vrhovno zapovjedništvo odobrilo ustrojavanje nove postrojbe Hrvatske legije, i to: “Prema želji koju ste izrazili Vi Poglavniče radi ponovnog postrojavanja jedne hrvatske legije koja bi bila uključena u talijanske velike jedinice i na temelju prijedloga kojeg ste prihvatili radi uvrštenje hrvatskih četa i izobrazbe novaka...”⁵ U dokumentu se još kaže da bi status te postrojbe trebalo odrediti posebnim ugovorom koji bi sadržavao sljedeće odrednice: novoustrojena legija ostat će i dalje sastavni dio hrvatskih oružanih snaga, s tim da će u operativnom smislu biti izravno podređena talijanskim vojnim vlastima. Časnike, tumače, potreban broj novaka, stoke i kola za tu postrojbu trebao je odrediti Glavni stožer domobranstva. Ukupno je trebalo osigurati 6000 novaka. Za vrijeme njihova boravka u Italiji troškove opskrbe i beriva snosila bi talijanska vlada. Italija bi za postrojbu osigurala i tvorivo i oružje, koje je poslije trebalo ostati u talijanskom vlasništvu. Nakon povratka iz Italije u NDH, kada će ta postrojba djelovati na području Višega zapovjedništva talijanskih oružanih snaga “Slovenija-Dalmacija”, njezine troškove trebalo je snositi to talijansko zapovjedništvo, s tim da bi hrvatske vlasti nadoknadile troškove čim to bude moguće.

Predloženo je da se legija sastoji od jedne pješačke pukovnije od dvije bojne i jedne satnije bacača 81 mm, čija bi se izobrazba vodila u nastavnom središtu Riva del Garda, jednoga topničkog sklopa od dvije bitnice (nastavno središte Verona), jednoga mješovitoga opkoparskog odreda (nastavno središte Trento) i jedne popunidbene bojne (nastavno središte Vittorio Veneto).

U istom dokumentu stoji da će od hrvatskih postrojbi razmještenih u Drugoj zoni u sastav talijanskih postrojbi ući dvije bojne. Naime, početkom 1943. Talijani su predložili Paveliću da neke od hrvatskih postrojbi u Drugoj zoni uđu u sastav talijanskih pukovnija kao njihove četvrte bojne, s čime se on složio.⁶ Tako je I. bojna 14. pješačke pukovnije stavljena pod zapovjedništvo talijanske divizije *Murge*, a V. ustaška bojna III. ustaškog stajaćeg zdruge pod zapovjedništvo talijanske divizije *Lombardia*. Te dvije bojne ostale su u sastavu oružanih snaga NDH i zadržale svoje matične nazive.

Ustrojbeni odjel Glavnoga stožera Ministarstva oružanih snaga NDH zaprimio je 24. travnja 1943. od Talijanske vojne misije u Zagrebu dopis kojim je određen konačan sastav nove postrojbe.⁷ Brojno stanje po jedinicama bilo je sljedeće:

⁵ HR-HDA-1450 – Zbirka mikrofilmova, mikrofilmski svitak D-2384 (ZM 53b/264), snimak 399., Talijanska vojna misija u Hrvatskoj, Broj 1900, od 10. travnja 1943.

⁶ Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva*, 338-339.

⁷ HR-HDA-1450 – Zbirka mikrofilmova, mikrofilmski svitak D-2384 (ZM 53b/264), snimak 400., Ministarstvo oružanih snaga, Glavni stožer-Ured za vezu, Br. 604/taj. od 24. travnja 1943.

Tablica 1. Brojno stanje II. hrvatske legije

Jedinica	Časnici	Dočasnici	Domobrani
Pješačka pukovnija	83 (od toga 5 liječnika i 1 veterinar)	127	2286
Topnički sklop	23 (1 liječnik)	21	750
Opkoparski odred	1	4	80
Doknadna bojna	25	39	714
Ukupno	132	191	3830

U odnosu na dopis od 10. travnja sastav jedinica ostao je nepromijenjen, jedino je došlo do promjena u njihovu smještaju tijekom obuke u Italiji. Tako je za smještaj topničkoga sklopa određen Osnutak 15. topničke pukovnije u Coneglianu, a za opkopare je određen 4. opkoparski odred u Laivesu. Zapovjednikom legije imenovan je pukovnik Đuro Novak, a njegovim zamjenikom potpukovnik Vilko pl. Krištofić.⁸

Glavni je stožer 10. svibnja potvrdio takav ustroj.⁹ Prema toj zapovijedi, službeni naziv postrojbe glasio je II. hrvatska legija i bila je sastavni dio hrvatskih oružanih snaga i pod zapovjedništvom hrvatskih časnika, a obuka se obavljala pod nadzorom talijanskih časnika. Nakon dovršene obuke Legija je trebala biti stavljena na raspolaganje Višem zapovjedništvu talijanskih oružanih snaga "Slovenija-Dalmacija". Legionari su nosili odore talijanske vojske, a činovi i bojne oznake bili su kao u hrvatskim oružanim snagama, osim što se na desnom rukavu dodatno nosio hrvatski grb. Za izradu oznaka bio je zadužen Intendantski odjel Ministarstva oružanih snaga NDH.

Plaća za legionare, shodno njihovu činu, tijekom boravka u Italiji išla je na teret talijanske vlade i bila je istovjetna plaćama u talijanskoj vojsci. Osim toga, Vlada NDH isplaćivala je obiteljima legionara redovite plaće kao i legionarske dodatke prema već postojećim propisima oružanih snaga NDH. Nakon završene obuke i povratka u NDH, plaća legionara prešla je na teret proračuna NDH, ali se i dalje isplaćivala preko talijanske vojske. Opremu i odjeću osiguravala je talijanska vojska, a troškove opremanja snosila je hrvatska strana.

⁸ HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske i Narodnooslobodilačkog pokreta (dalje: Zbirka zapisa), IV-20/7–9, Predmet: Pukovnik Novak, zapovjednik II. Hrvatske legije, Izvještaj o stanju i događajima u II. Hrv. legiji.

⁹ HR-HDA-1450 – Zbirka mikrofilmova, mikrofilmski svitak D-2227 (ZM 53b/107), snimci 250.-254., Ministarstvo oružanih snaga, Glavni stožer, Ustr. br. 3694/taj. od 10. svibnja 1943.

U zapovijedi Glavnoga stožera Ministarstva oružanih snaga od 10. svibnja 1943. dan je pregled osoblja II. hrvatske legije, koliko ih je trenutačno na raspolaganju te koliko osoblja još nedostaje.

Tablica 2. Brojno stanje II. hrvatske legije kako je navedeno u zapovijedi Ustr. br. 3694/taj. od 10. svibnja 1943. godine

Čin	A					B					C				
	Trebalo po postrojbi					Stvarno raspoloživo					Trebalo još udijeliti				
	Pješništvo	Topništvo	Opkopari	Dokn. bojna	Ukupno potrebno	L.P.Z.	Dom. sr. škola	VII. gor. zdrug	Inten. odj.	Doč. škola Ka.	Pješništvo	Topništvo	Opkopari	Dokn. bojna	Ukupno
1 Pukovnika	1				1			1							
2 Potpukovnika ili bojnika	3	1		1	5	2					2	1			3
3 Satnika	12	3		2	17	1					11	3		1	15
4 Natporučnika, poručnika ili zastavnika	60	18	1	22	101	11	25	6			18	18	1	22	59
5 Liječnika	2	1		1	4						2	1		1	4
6 Veterinara	1				1						1				1
7 Dušobrižnika	1				1						1				1
8 Dočasnika	127	21	4	39	191	20		11	15	20	61	21	4	39	125
9 Domobrana	2286	750	80	714	3830	Od novaka rođenih 1924. i starijih koji su pozvani na temelju zap. Ustr. br. 3921/taj. 1943.									

Ta je zapovijed naknadno dopunjena člankom kojim se određuje nadležnost u sudskim postupcima nad pripadnicima Legije. Prema dopuni, sve prekršaje koje bi počinili pripadnici Hrvatske legije u Italiji ili nekom drugom mjestu, dok je Legija podređena talijanskom zapovjedništvu, vodili bi se pred talijanskim vojnim sudovima prema talijanskom kaznenom postupku, osim u slučajevima kada talijanske vojne oblasti budu smatrale svrsishodnim da se suđenje prepusti hrvatskim sudovima.¹⁰

¹⁰ HR-HDA-1450 – Zbirka mikrofilmova, mikrofilmski svitak D-2384 (ZM 53b/264), snimak 392., Ministarstvo oružanih snaga, Glavni stožer, Ustr. br. 3694/I/taj. od 2. srpnja 1943., Nadopuna zapovijedi za postrojavanje II. Hrvatske legije.

Osnutak doknadnog sata Lako prevoznog zdrugu u Karlovcu preustrojen je u Osnutak doknadne bojne II. hrvatske legije, koji je s radom počeo 20. svibnja 1943. godine.¹¹ Osnutak doknadne bojne trebao je voditi matične listove za sve pripadnike hrvatskih postrojbi koje su se nalazile u sastavu talijanske vojske. Osim matičnih listova, vodio je i Knjigu otpuštenih, Knjigu gubitaka, Knjigu ranjenih i Knjigu bjegunaca. Osnutak se trebao sastojati od jedne ili više oporavilišnih satnija i jedne ili više pohodnih satnija.¹²

Legija je popunjena ročnicima rođenim 1924. i starijima koji su živjeli na području Druge zone.¹³ Ročnici su pozivani u popunidbena zapovjedništva prema mjestu stanovanja, odakle ih se upućivalo u talijansku vojarnu u Gorici (*Gorizia*).¹⁴ Nakon prikupljanja, koje je trajalo 10-15 dana, Legija je iz Gorice upućena u određene im vojarne na izobrazbu i podređena je talijanskom XIX. zboru.¹⁵ Odnos Talijana prema Legiji bio je daleko od srdačnosti s kojom je dočekan Lako prevozni zdrug godinu i pol prije, a talijanske su vojne vlasti nastojale potpuno isključiti bilo kakav utjecaj oružanih snaga NDH na izobrazbu legionara. Najvjerojatiji razlog bio je taj što su Talijani uviđali da u Hrvatskom domobranstvu prevladava izrazito prototalijansko raspoloženje te su domobrane htjeli u što većoj mjeri izolirati od utjecaja iz domovine. Izobrazbom prema talijanskom modelu i promidžbenim djelovanjem trebalo je među domobranima razviti pozitivan odnos prema Italiji. Da to i nije išlo jednostavno, moglo se vidjeti još tijekom prikupljanja ročnika u Gorici, prilikom govora koji je održao jedan talijanski pukovnik. On se u govoru obratio domobranima kao talijanskim vojnicima dobrovoljcima (*Voi sei Italiano volontario – soldato*), što je izazvalo komešanje među prisutnim novacima, a pojedinci su odmah počeli bježati preko ograde.¹⁶ Stanje se primirilo tek sljedećega dana, kada se talijanski pukovnik ponovno obratio novacima i naglasio da oni nisu talijanski dobrovoljci nego hrvatski domobrani koji idu u Italiju na izobrazbu, po čijem će se završetku vratiti u NDH radi borbe protiv komunizma.

Osim toga, talijanske vojne vlasti nastojale su spriječiti boravak pukovnika Đure Novaka u Italiji da bi onemogućile rad njegova stožera tijekom izobrazbe.¹⁷ Na inzistiranje Ministarstva oružanih snaga NDH, pukovniku Novaku dopušten je dolazak u Italiju. No on i njegov zamjenik morali su boraviti u

¹¹ HR-HDA-1450 – Zbirka mikrofilmova, mikrofilmski svitak D-2384 (ZM 53b/264), snimci 393.-395., Ministarstvo oružanih snaga, Glavni stožer, Ustr. br. 3842/taj. od 19. svibnja 1943.

¹² *Isto.*

¹³ Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva*, 429.

¹⁴ Ivo Andrović, *Opis života: ratni put*, neobjavljeni rukopis. Ivo Andrović bio je jedan od ročnika koji je dobio poziv za služenje u II. hrvatskoj legiji. Živio je u Dubrovniku i nakon što je primio poziv, upućen je 28. svibnja 1943. u Mostarsko popunidbeno zapovjedništvo, odakle je nakon 15 dana upućen u Dubrovnik, zatim brodom u Šušak, a nakon dolaska vlakom do Gorice.

¹⁵ HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa, IV-20/23–24, Predmet: Pukovnik Novak, zapovjednik II. Hrvatske legije, Izvještaj o radu 2. Hrvatske legije.

¹⁶ Andrović, *Opis života*.

¹⁷ HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa, IV-20/23–24, Predmet: Pukovnik Novak, zapovjednik II. Hrvatske legije, Izvještaj o radu 2. Hrvatske legije.

Veroni, koja je od Rive del Garda udaljena oko 80 kilometara. Unatoč takvim opstrukcijama, pukovnik Novak nastojao je u što većoj mjeri prisustvovati izobrazbi i od 22. lipnja do 8. rujna 1943. uspio je u Rivi del Garda proboraviti 47 dana. Pukovnik Zvonimir Stimaković, koji je 17. prosinca 1943. preuzeo zapovijedanje Legijom, komentirao je taj postupak talijanskih vojnih vlasti riječima da su “naši časnici bili za vrieme obuke namjerno od Talijana držani po strani i izgleda, da su Talijani sa namjerom radili da naše vojnike demoraliziraju i iz njih učine mekušce kakvi su oni”.¹⁸ U takvim se okolnostima između talijanskoga vojnog osoblja i domobrana nije mogao razviti dobar uzajamni odnos i dolazilo je do čestih trzavica i sukobljavanja, što je za posljedicu imalo česta kažnjavanja i pritvaranja pripadnika Legije, pa i dočasnika i časnika.¹⁹

Daljnji ustroj i izobrazbu II. hrvatske legije prekinula je kapitulacija Italije i na tu je vijest pukovnik Novak izdao zapovijed da se Legija odmah vrati u domovinu. Međutim, prema zapovijedi njemačkih vojnih vlasti u Italiji, Legija je 10. rujna 1943. određena za održavanje javnoga reda i mira u Rivi del Garda i njezinoj okolici i do daljnjega je zadržana u tom mjestu.²⁰

Kaotično stanje nastalo kapitulacijom Italije grupa časnika iskoristila je za bijeg iz postrojbe. Većinom su to bili časnici koji su prethodno služili u Lako prevoznom zdrugu, a prema dostupnim se dokumentima čini da je bijeg organizirao satnik Nikola Luger, u tom trenutku zapovjednik II. bojne.²¹ On je bio zadužen za isplatu zaostalih legionarskih dodataka pripadnicima Lako prevoznog zdruga koji su sudjelovali u borbama na Istočnom bojištu i u tu je svrhu primio od talijanskih vojnih vlasti 600.000 lira. Satnik Luger odugovlačio je s isplatom dodataka i uspio je ta sredstva zadržati za sebe sve do 9. rujna, kada se odlučio na bijeg. U bijegu su mu se pridružili bojnik Zvonimir Lapanja, natporučnici Vladimir Kučić i Branko Rakić, poručnici Lavoslav Mažuran, Stjepan Strmečki, Artur Kulčar, Nikola Ilijić i Nedeljko Antoni te zastavnik Anđelko Flego i zastavnik Cvar, kojem se u pregledanim izvorima ne spominje osobno ime. Toj skupini časnika pridružila su se i trojica domobrana, od kojih se Salih Bilić nakon pet dana svojevoljno vratio u postrojbu, a imena druge dvojice ne spominju se u spisima koji su mi bili na raspolaganju. Za odbjeglima je istoga dana započela potjera, koja je trajala nekoliko dana, ali nije donijela nikakve rezultate i sudbina odbjeglih časnika ostala mi je nepoznata.

Osim legionara, u Italiji su se na školovanju i izobrazbi zatekli i brojni drugi pripadnici oružanih snaga NDH. Zato je ministar oružanih snaga general Miroslav Navratil nakon kapitulacije Italije zapovjedio njihov najžurniji po-

¹⁸ HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa, IV-20/21–22, Predmet: Pukovnik Novak, zapovjednik II. Hrvatske legije, Izvješće o stanju u II. hrv. legiji.

¹⁹ HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa, IV-19/507, Zapisnik o preslušanju svjedoka satnika Cvi-ljušca Lavoslava.

²⁰ HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa, IV-20/7–9, Predmet: Pukovnik Novak, zapovjednik II. Hrvatske legije, Izvještaj o stanju i događajima u II. Hrv. legiji.

²¹ *Isto.*

vratak u domovinu.²² Osim II. hrvatske legije, koja je imala oko 2500 pripadnika, u tom se trenutku u Italiji nalazilo još 29 pitomaca iz Tehničke akademije u Lucci, 30 pitomaca iz Pješačke akademije u Modeni, tri konjanika iz Konjaničke škole u Pinerolu, 10 zrakoplovnih pitomaca iz Zrakoplovne akademije u Caserti, jedan elektromehaničar koji je bio na elektromehaničarskom tečaju u Napulju, četiri mehaničara na mehaničkom tečaju u Capriju te 125 oružnika u Rimu, od kojih 110 na izobrazbi za postrojbe bojnih kola i 15 na konjaničkoj izobrazbi.

Povratak je trebao organizirati vojni izaslanik NDH u Rimu u sporazumu s njemačkim vojnim vlastima u Italiji, a prema napucima njemačkoga opuno-moćenog generala u Zagrebu Edmunda Glaisea von Horstenaua. Međutim, radi potreba njemačke vojske, II. hrvatska legija i oružnici na obuci u Rimu zadržani su još neko vrijeme u Italiji. Oružnici su stavljeni pod zapovjedništvo 12. padobranske pukovnije njemačke 2. padobranske divizije i raspoređeni u južni dio Rima na stražarske dužnosti i poslove osiguranja, gdje su ostali do 10. listopada 1943., kada su upućeni natrag u domovinu.²³

Druga hrvatska legija upućena je 26. rujna 1943. iz Rive del Garda na krajnji sjever Italije, u okrug Udine. Legija je dobila zapovijed da zamijeni njemačku 191. pješačku pukovnicu i SS bojnu *Karstwehr* (*SS Karstwehr Bataillon*) te preuzme osiguranje željezničke pruge na odsjeku Gemona – Tarvisio u suradnji sa 1. i 2. satnijom 139. nastavne gorske pukovnije (*Gebirgsjäger Ersatz und Ausbildungs Regiment 139*).²⁴ Ta je željeznička pruga bila jedan od najvažnijih pravaca prema Njemačkom Reichu, s mnogo mostova, tunela i ostalih željezničkih objekata koji su bili česti ciljevi napada slovenskih i talijanskih partizana, pa ih se sve moralo zaposjesti i osigurati. Stožer Legije razmješten je u Moggio, a pješaštvo u mjesto Pontebba. Smjena je završila 3. listopada, pa je 191. pješačka pukovnija upućena u Istru, a SS bojna *Karstwehr* u dolinu Val Canale.

Borbena spremnost Legije nije dobila visoku ocjenu Nijemaca. U jednom izvješću II. SS zбора, upućenog 14. listopada 1943. zapovjedništvu Grupe armija B, obučenosť Legije ocijenjena je zadovoljavajućom u rukovanju osobnim naoružanjem, ali ne i automatskim i topničkim oruđima.²⁵ Među legionarima se osjećala jaka nostalgija za domom i bili su skloni samovoljnom napuštanju

²² HR-HDA-1450 – Zbirka mikrofilmova, mikrofilmski svitak D-2237 (ZM 53b/117), snimak 67., Ministarstvo oružanih snaga, Povratak pripadnika oružanih snaga iz Italije; HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa, IV-20/10–12, Predmet: Pukovnik Novak, zapovjednik II. Hrvatske legije, O. Broj 371.

²³ Milan Pojić, ur., *Ratni dnevnik Josipa Hübla iz 1943.* (Gospić: Državni arhiv u Gospiću, 2002), 53-54. Ustaški satnik Josip Hübl bio je zapovjednik oružnika upućenih u Rim na izobrazbu za oklopništvo, a prilikom kapitulacije Italije pod njegovo su zapovjedništvo stavljeni i oružnici s konjaničkoga tečaja. Dnevnik koji je vodio tijekom boravka u Rimu najdetaljnije je svjedočenje o djelovanju hrvatskih oružnika u danima nakon kapitulacije Italije i njezine okupacije od strane bivše saveznice.

²⁴ Stefano Di Giusto, *Operationszone Adriatisches Küstenland – Udine, Gorizia, Trieste, Pola, Fiume e Lubiana durante l'occupazione tedesca 1943–1945* (Udine: Istituto Friulano per la Storia del Movimento di Liberazione, 2005), 107-109.

²⁵ *Isto*, 108.

postrojbi, a časnici su bili bez odlučnosti i inicijative. Legija je stoga ocijenjena sposobnom samo za zadatke osiguranja, a za borbena djelovanja nije ju se moglo upotrijebiti. Zato je na najvažnijim točkama pruge Tarvisio – Gemona Legija ojačana dijelovima 1. i 2. satnije iz sastava njemačke 139. pješačke pukovnije te SS bojnom *Karstwehr*. Pukovnik Đuro Novak u svojem je izvješću Ministarstvu oružanih snaga obrazložio poteškoće koje je Legija imala pri osiguravanju te željezničke pruge sljedećim riječima: “Ovu zadaću vršila je legija 12 nedjelja i pokraj najvećih teškoća i to: što su bili mladi, neizvježbani vojnici još nedovoljno disciplinirani, mladi i neiskusni časnici i dočasnici, razbacani na prostoru od preko 120 kilometara i u dodiru sa partizanima u dolini Soče, odakle je dolazila jaka propaganda i poticaji za bježanje, ipak je zadatak izvršen u potpunosti i na zadovoljstvo njemačkih vojnih vlasti. Svega je pobjeglo 3% vojnika. Svaki napad, koji je izvršen na pojedine straže, bio je odbijen. Napadi su bili svake noći, a često puta više njih u jednoj noći. Ni jedan željeznički objekt nije uništen ni oštećen za cijelo vrijeme, dok je Legija čuvala prugu.”²⁶

Dolaskom njemačke 162. (turkeštanske) pješačke divizije u Operativnu zonu Jadransko primorje²⁷ osiguranje područja između rijeke Tagliamento i pravca Monfalcone – Vipava – Zolla – Idrija – Žiri potpalo je pod odgovornost te divizije i sve postrojbe na tom području podčinjene su njezinu zapovjedništvu, uključujući II. hrvatsku legiju.²⁸

Nakon što se glavnina 162. (turkeštanske) pješačke divizije uključila u akcije protiv slovenskih partizana (operacija *Wolkenbruch*), osiguranje toga područja potpalo je pod Grupnu za osiguranje *von le Fort* (*Sicherungsgruppe von le Fort*), koja je dobila naziv prema zapovjedniku 236./162. topničke pukovnije *Oberst* Peteru baronu von Le Fortu. Grupa je ustrojena 10. listopada, a činile su je:

- a) Borbena skupina *Brandt* u sastavu:
  - SS bojna *Karstwehr* ojačana jednim policijskim vodom
  - 1./139. i 2./139. satnija
  - II. bojna II. hrvatske legije
- b) Borbena skupina *Novak* u sastavu:
  - preostale postrojbe II. hrvatske legije
- c) Borbena skupina *Jahnke* u sastavu:
  - III./236. i IV./236. topnički odjel
  - 236. izvidnička bojna

²⁶ HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa, IV-20/23–24, Predmet: Pukovnik Novak, zapovjednik II. Hrvatske legije, Izvještaj o radu 2. Hrvatske legije.

²⁷ Operativna zona Jadransko primorje uspostavljena je 10. rujna 1943., neposredno nakon kapitulacije Italije. Obuhvaćala je provincije Udine, Gorica, Trst, Pula, Rijeka i Ljubljana. Iako je formalno pripadala Talijanskoj Socijalnoj Republici, zapravo se nalazila pod njemačkom upravom.

²⁸ Di Giusto, *Operationszone Adriatisches Küstenland*, 111-112.

- 236. protuoklopna bojna
- 3./936. opkoparska bojna
- d) Borbena skupina *Jüttner* u sastavu:
  - 236. doknadna bojna
  - Gorska bojna *Heine*
  - 6. nastavna bitnica višecijevnih bacača raketa
  - Talijanska grupa *de Bonis*
  - Talijanska milicija *de Ferri*.

Od 10. listopada do 11. studenoga postrojbe Legije korištene su samo za osiguranje pruge Udine – Tarvisio zbog njihove nepouzdanosti u borbi protiv partizana. U borbama tijekom toga razdoblja Grupa za osiguranje *von le Fort* nanijela je protivniku sljedeće gubitke: 304 poginula (nepobitno utvrđeno) i 119 zarobljenih partizana. Istodobno su njezini gubici iznosili:²⁹

- u 162. (turkestarskoj) pješačkoj diviziji:
  - poginuli: jedan časnik te sedam dočasnika i vojnika (tri Nijemca i četiri Turkestanca)
  - ranjeni: jedan časnik te 21 dočasnik i vojnik (osam Nijemca i 13 Turkestanaca)
  - nestali: 14 dočasnika i vojnika (dva Nijemca i 12 Turkestanaca)
- u ostalim postrojbama:
  - Nijemci: poginuli – šest dočasnika i vojnika; ranjeni – četiri časnika, 13 dočasnika i vojnika; nestali – četiri dočasnika i vojnika
  - Talijani: ranjeni – pet časnika, osam dočasnika i vojnika; nestali – 13 časnika i 113 dočasnika i vojnika
  - Hrvati: poginuli – tri dočasnika i vojnika; ranjeni – 15 dočasnika i vojnika.

Upada u oči velik broj nestalih u borbi u talijanskim postrojbama, koje su u istom izvješću ocijenjene kao loše obučene i nepouzidane, te da se spomenutih 126 pripadnika predalo partizanima bez pružanja značajnijega otpora. Iz ovih se podataka može zaključiti i da su postrojbe Legije ipak imale udjela u borbenim djelovanjima, ali izvješće *Oberst* von Le Forta, nažalost, ne donosi o tome nikakve pojedinosti. No u izvješću pukovnika Zvonimira Stimakovića, koji je preuzeo zapovjedništvo nad II. hrvatskom legijom po njezinu dolasku u Stockerau, stoji da su napadi partizana na straže pri željezničkim objektima bili česti.³⁰ Kao i u izvješću pukovnika Novaka, i u ovom se kaže da su svi napadi bili odbijeni, osim jednog u samom tunelu, pri čemu je uništena lokomotiva i usmrćen strojovođa. Straža je oslobođena krivnje jer su partizani za

²⁹ *Isto*, 126.

³⁰ HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa, IV-20/21–22, Predmet: Pukovnik Novak, zapovjednik II. Hrvatske legije, Izvješće o stanju u II. hrv. legiji.

neopažen ulazak u tunel iskoristili podzemni kanal o čijem postojanju straža nije bila obaviještena. Osim toga, u izvješću stoji da su se poduzimala i protupartizanska djelovanja, ali se ponovno ne iznose pojedinosti, nego se samo napominje da su se domobrani pritom hrabro držali, što je vidljivo iz izdanih pohvala i prijedloga za odlikovanja.

Vlada NDH u tom je razdoblju višekratno zahtijevala hitan povratak toga ljudstva i početkom listopada 1943. činilo se izglednim da će se to i ostvariti, pa je legionarima osiguran smještaj u Topničkoj vojarni u Zagrebu.³¹ Međutim, iako je i njemačko vojno zapovjedništvo boravak Legije na području okruga Udine od samoga početka smatralo privremenim rješenjem i trebalo je trajati do završetka operacija koje je II. SS oklopni zbor vodio protiv snaga Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, Legija je nastavila osiguravati željezničku prugu Tarvisio – Gemoni – Udine i nakon toga, sve dok sredinom studenoga nije odlučeno da se Legija uputi na tromjesečnu izobrazbu u Hrvatsku nastavnu brigadu (*Kroatische Ausbildungs-Brigade*) u Stockerau. Kada se to saznalo, među ljudstvom su se počele širiti glasine da će u Njemačkoj biti izloženi teškom radu i da će zatim biti prebačeni na Istočno bojište bez svojih časnika i dočasnika.³² Glasine su potjecale od domobrana koji su već boravili u Njemačkom Reichu na radu ili izobrazbi, zbog čega su velikom dijelu ljudstva djelovale uvjerljivo. Uznemirenost među ljudstvom sve je više rasla i u pojedinim se jedinicama razmatrala mogućnost da se pod oružjem i silom probiju prema domovini. Prva se pobunila 1. satnija I. bojne, koja je bila smještena u mjestu Resiutta. Ta se satnija spremala napustiti mjesto 20. studenoga u 18 sati i krenuti u proboj prema domovini, ali je za to saznao pukovnik Novak. On je zapovjedio 3. satniji iz sastava I. bojne pod zapovjedništvom poručnika Roberta Merkića da se uputi u Resiuttu i razoruža pobunjenu satniju te preuzme njezin odsjek. Poručniku Merkiću to je uspjelo bez upotrebe sile, no ubrzo je izbila pobuna u drugoj jedinici. Dok je zapovjednik I. bojne potpukovnik Ferdo Muslović obilazio postrojbe na terenu nastojeći primiriti ljudstvo, izbila je pobuna u stožeru I. bojne u Gemoni, gdje je pobjeglo 50 domobrana iz minobacačke satnije. Potjera koja je upućena iste noći uspjela je vratiti samo četvoricu bjegunaca. Sljedećega je dana pukovnik Novak obišao čitavu Legiju i nastojao u suradnji sa zapovjednikom pukovnije potpukovnikom Krištofićem te zapovjednicima bojni i satnija objasniti stvarno stanje i umiriti ljudstvo. To mu je najvećim dijelom i uspjelo i sljedećih dana više nije bilo slučajeva neposlušnosti u jedinicama, ali je i dalje bilo pojedinih slučajeva bijega.³³

Pukovnik Novak smatrao je da takvo stanje u Legiji nisu uzrokovale samo glasine koje su se širile među domobranima, nego da je to bila posljedica više međusobno povezanih čimbenika. Među ostalim, mladi su domobrani uvelike

³¹ HR-HDA-1450 – Zbirka mikrofilmova, mikrofilmski svitak D-2231 (ZM 53b/111), snimak 127., Ministarstvo oružanih snaga, Povratak legije iz Italije.

³² HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa, IV-20/10–12, 19–20, Predmet: Pukovnik Novak, zapovjednik II. Hrvatske legije, O. Broj 371. i Izvješće o stanju u II. Hrv. legiji.

³³ *Isto.*

čeznuli za domom, od kojega su prvi put u životu bili odvojeni dulje vrijeme, a nisu primali vijesti od obitelji. Osim toga, ročnici su zbog mladosti i nepromišljenosti bili podložni svakom utjecaju sa strane, i to prije lošem nego dobrom. Novaci nisu prošli valjanu izobrazbu te nisu stekli pojam o vojničkoj stezi i redu. Zbog toga su domobrani naginjali pljački i nasilju čim bi osjetili nedostatak neposrednog i jakog nadzora. Uz to, kvalitetan utjecaj domobranskih časnika na čelu s pukovnikom Novakom na novake tijekom njihove izobrazbe u talijanskoj vojsci bio je znatno umanjen zahvaljujući talijanskim vojnim vlastima koje su izobrazbu domobrana nastojale voditi u talijanskom duhu. Problem je bio i nedostatak domobranskih časnika i dočasnika u Legiji. U svakoj satniji bila su najviše dva časnika i tri do četiri dočasnika. Legija je od početka bila popunjena sa samo dvije trećine potrebnih časnika i dočasnika, a zatim su se i oni koji su bili na raspolaganju počeli osipati: 14 časnika vratilo se u NDH, 11 ih je pobjeglo, što je ukupno iznosilo 25 časnika, a kao zamjena su iz NDH upućena samo dva časnika. Osim toga, 90% časnika i 98% dočasnika bili su mladi i neiskusni, sa jednom godinom službe, neki čak sa samo nekoliko mjeseci. Bijegu iz postrojbe doprinijela je i činjenica da su neki dočasnici, pa i časnici, bez dozvole napustili Legiju i vratili se u NDH, gdje su raspoređeni na nove dužnosti umjesto da su bili pozvani na odgovornost zbog bijega. Domobranima je to bilo poznato, pa su se i sami odlučivali za bijeg u NDH jer su se nadali da ni oni neće odgovarati zbog toga.³⁴

Traženi su časnici nešto kasnije ipak dodijeljeni Legiji, u koju su stigli 3. prosinca.³⁵ Bojnik Ivan Lovrić imenovan je zapovjednikom Topničkog sklopa, nadsatnik Zvonimir Zdunić zapovjednikom 1. satnije I. bojne, natporučnik Ladislav Jović zapovjednikom strojničke satnije I. bojne, natporučnik Mirko Puhar zapovjednikom stožerne satnije II. bojne, poručnici Zvonimir Pužar i Mirko Šušteršić imenovani su vodnicima u 1. i 3. satniji I. bojne, natporučnik liječnik dr. Josip Zmajević za liječnika I. bojne, natporučnik sudac Irenej Pavičić i poručnik Zvonimir Kovačević postavljeni su u stožer Legije, a poručnik Božidar Čubriković imenovan je glavarem Gospodarskoga ureda Legije. Dva dana poslije, 5. prosinca navečer, na službu u Legiju javilo se i 10 vozača upućenih iz domovine.³⁶

Legija je nastavila osiguravati prugu do 6. prosinca, kada je počelo povlačenje s položaja i prikupljanje jedinica na ukrcajnim stanicama u Gemoni i Pontebbi. Posljednja je povučena 3./I. satnija, koja je sve do 8. prosinca osiguravala odsjek Resiutta – Prato di Resia – Gniva – Oseacco – električna centrala. Prve dvije kompozicije upućene su za Stockerau 12. prosinca, a potom još tri, svaka u razmaku od 24 sata. Najveći je dio naoružanja Legija predala njemačkim oružanim snagama, a u Stockerauu je trebala zadužiti novo, njemačko naoružanje. Pukovnik Novak došao je posljednjim vlakom i 17. prosin-

³⁴ *Isto.*

³⁵ HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa, IV-20/16, Predmet: Pukovnik Novak, zapovjednik II. Hrvatske legije, O. Broj 482/taj.

³⁶ *Isto.*

ca predao zapovjedništvo nad Legijom pukovniku Zvonimiru Stimakoviću, jer je nad njim pokrenuta istraga zbog bijega časnika i lošega stegovnog stanja u postrojbi. Međutim, Zemaljski ratni sud nije ustanovio da je počinjen bilo kakav sudbeno kažnjiv čin, pa je daljnji postupak obustavljen, a pukovnik Novak oslobođen svih optužbi.³⁷

Po dolasku u Stockerau sve su satnije i bitnice raspuštene, a ljudstvo je upućeno u Hrvatsku nastavnu brigadu na dovršetak obuke. Domobrani su još neko vrijeme po dolasku nosili talijanske odore, što je izazivalo određene zabune jer su u Stockerauu bili smješteni i talijanski vojni zarobljenici. Stoga je iz zapovjedništva Legije žurno zatraženo 1500 taborskih kapa da bi se domobrani barem donekle razlikovali od tih zarobljenika. Pukovnik Stimaković razriješen je dužnosti zapovjednika Legije 9. siječnja 1944., nakon čega je preuzeo zapovjedništvo nad domobranskim 4. lovačkim zdruhom.³⁸ Ljudstvo Legije po završenoj je obuci većim dijelom ušlo u sastave hrvatskih legionarskih divizija koje su djelovale u sastavu *Wehrmachta*, a manjim dijelom u domobranske lovačke i gorske zdruge.³⁹

Kompleksni odnosi između nominalnih saveznica Italije i NDH ocrtavali su se i na ustroju i djelovanju Lako prevoznog zdruge te II. hrvatske legije. Tražeći odmak od toga nevoljnog savezništva, NDH je priliku vidjela u njemačkom napadu na Sovjetski Savez. Slanje dragovoljaca u borbu protiv boljševizma trebalo je poslužiti samo kao izlika za izobrazbu većega broja ljudi prema njemačkom modelu te bi se u pogodnom trenutku to ljudstvo vratilo u domovinu i poslužilo kao okvir za ustrojavanje novih postrojbi. Time bi se poništio talijanski utjecaj na ustroj hrvatskih oružanih snaga i zaobišle odrednice Rimskih sporazuma, koji su vezali njihov razvoj uz Italiju. Talijanska je vlada odmah uočila tu namjeru i kada joj nije uspjelo staviti Hrvatsku legiju pod svoje zapovjedništvo, inzistirala je na ustroju još jedne postrojbe koja bi se na Istočnom bojištu borila pod njezinim zapovjedništvom. To je dovelo do ustroja Lako prevoznog zdruge Hrvatske legije, unatoč nastojanjima vlasti NDH da to izbjegnu.

Rat sa Sovjetskim Savezom nije se odvijao prema očekivanjima snaga Osovine i Lako prevoznog zdruge uništen je u borbama na Donu u prosincu 1942. godine. Istodobno su jačala i borbena djelovanja na području NDH, a kako je njihov intenzitet rastao, jačao je i utjecaj njemačkih oružanih snaga na ustroj Hrvatskoga domobranstva. Postupno je među Nijemcima prevladalo mišljenje da se postrojbe Hrvatskoga domobranstva mogu učinkovito boriti samo pod njemačkim zapovjedništvom, što je dovelo do ustroja legionarskih divizija. To su bile postrojbe njemačke vojske koje su se popunjavale ljudstvom iz Hrvatske, a časnici su većinom bili Nijemci. Prema ugovornoj obvezi između vlada

³⁷ HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa, IV-20/25–28, Predmet: Pukovnik Novak, zapovjednik II. Hrvatske legije, Zemaljski ratni sud, Ukp. broj 1/1944.-14.

³⁸ HR-HDA-487 – Ministarstvo oružanih snaga NDH (1941–1945), Upravni ured, Osobni odjel, Matični list Zvonimir Stimaković.

³⁹ HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa, III-34/249–276, Presuda Stimaković; Andrović, *Opis života*.

Njemačkoga Reicha i NDH, te su se postrojbe smjele upotrijebiti samo na području NDH.

To je bilo sasvim u suprotnosti s odrednicama Rimskih ugovora, ali je Italija u tom razdoblju rata previše ovisila o Njemačkoj kao saveznici da bi mogla spriječiti takav razvoj događaja. Ipak, nastojala je sačuvati svoj utjecaj u što većoj mjeri, pa je prema njemačkom primjeru pristupila ustrojavanju legionarske postrojbe u sastavu talijanskih oružanih snaga. Ustroj legionarske postrojbe trebao je doprinijeti čvršćim vezama između talijanskih i hrvatskih oružanih snaga, a nadali su se da bi djelovanje jedne takve postrojbe imalo pozitivan učinak na hrvatsko stanovništvo među kojim je vladalo jako prototalijansko raspoloženje.

Te su talijanske mjere poduzete prekasno da bi imale bilo kakav učinak na razvoj borbenih djelovanja u NDH, a ubrzo je uslijedila i kapitulacija Italije. Druga hrvatska legija u tom se trenutku još uvijek nalazila na izobrazbi u Italiji i njemačke vojne vlasti iskoristile su je za nadzor na odsjeku željezničke pruge Gemona – Tarvisio – Udine. Nedovoljno izobražena i opterećena jakom nostalgijom za domom, II. hrvatska legija nije bila sposobna za izvršavanje složenijih zadataka. Nakon stabilizacije stanja na sjeveru Italije, njezino je ljudstvo početkom prosinca upućeno u Stockerau na dovršetak izobrazbe, a potom je raspoređeno u neku od legionarskih divizija ili gorske i lovačke zdrugove Hrvatskoga domobranstva.

Izvorno arhivsko gradivo

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 487 – Ministarstvo oružanih snaga NDH (1941. – 1945.).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 1450 – Zbirka mikrofilmova gradiva iz inozemnih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku (HR-HDA-1450 – Zbirka mikrofilmova).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 1549 – Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske i Narodnooslobodilačkog pokreta (HR-HDA-1549 – Zbirka zapisa).

Literatura

Andrović, Ivo. *Opis života: ratni put*, neobjavljeni rukopis.

Barić, Nikica. *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2003.

Di Justo, Stefano. *Operazioni zone Adriatisches Küstenland – Udine, Gorizia, Trieste, Pola, Fiume e Lubiana durante l'occupazione tedesca 1943 – 1945*. Udine: Istituto Friulano per la Storia del Movimento di Liberazione, 2005.

Krizman, Bogdan. *NDH između Hitlera i Mussolinija*. Zagreb: Globus, 1986.

Obhodaš, Amir. *Lako prevozni zdrug Hrvatske legije. U borbama od Une do Dona, kolovoz 1941. – prosinac 1942*. Zagreb: Despot Infinitus, 2012.

Pojić, Milan, ur. *Ratni dnevnik Josipa Hübla iz 1943*. Gospić: Državni arhiv u Gospiću, 2002.

SUMMARY

SECOND CROATIAN LEGION, FROM FORMATION IN MAY 1943 TO
TERMINATION OF ACTIVITIES IN DECEMBER 1943

After the Light Motorized Battalion was destroyed in December 1942, in the battles on the Don, the Government of the Independent State of Croatia had no intention of forming the new troops under the Italian command. However, the Italian pressure had again proved too strong, and in May 1943 the recruitment for the Second Croatian Legion began by inclusion of the conscripts from the territory of the Second zone. The capitulation of Italy had caught the Second Croatian Legion on the Italian ground, and the German armed forces used the Legion to ensure the railway Gemona – Tarvisio – Udine. In the late November the situation in the northern Italy stabilised and men from the Second Croatian Legion were sent to Stockerau to complete their training.

Key words: Second World War; Independent State of Croatia; Easy Transport Army Brigade; Second zone; Second Croatian Legion; Riva del Garda; Operation *Wolkenbruch*; Stockerau